

Літературна критика

16 серпня 2018 р. відзначає скромний ювілей знана письменниця Ольга Деркачова, викладач, літературознавець, доктор філологічних наук, професор, лауреатка премій ім. В. Стефаніка, ім. І. Франка, Міжнародного літературного конкурсу “Коронація слова”. У її доробку – монографії та навчально-методичні посібники “Концепція світу в ліриці Аркадія Казки” (2005), “Світ у тексті” (2013), “Літературна казка Великої Британії” (у співавторстві зі С. Ушневич; 2012), “Літературна казка Німеччини та Австрії” (у співавторстві зі С. Ушневич; 2013), “Літературна казка Польщі” (у співавторстві зі С. Ушневич; 2014), “8 есеїв про українську мову. Анти(підручник)” (2018), “А він насправді був лишень Франком... Франко у тестових питаннях і відповідях” (2016), “Справжній Стус у тестових питаннях і відповідях (у співавторстві з С. Ушневич; 2017); збірки оповідань “Синдром підсніжника” (2006), “За лондонським часом” (2008), “Повидло з яблук” (2014), “Гуртівня штучних квітів” (2014), “Трикотажні метелики” (2015); романи “Крамниця щастя” (2013), “Коли прокинешся” (2015), “Дім Терези” (2018); наукові статті, есе, рецензії, огляди.

Сердечно вітаємо ювілярку й зичимо їй подальших професійних досягнень, творчого натхнення на нові захопливі книжки, щастя й радості в кожному дні!

Тетяна Белімова

ВІД СИНДРОМУ ПІДСНІЖНИКА ДО БУДИНКУ, ДЕ ЗЦІЛЮЮТЬ СЕРЦЯ: ТВОРЧІСТЬ ОЛЬГИ ДЕРКАЧОВОЇ

Від появи дебютного збірника езотеричних та еротичних оповідань “Синдром підсніжника” Ольги Деркачової (2006) минуло понад десятиліття, у якому вмістилися сім її нових книжок художньої прози, чимало оповідань та новел, що вийшли в колективних збірках або ж на сторінках часописів (“Березіль”, “Дніпро”, “Кальміус”, “Кур’єр Кривбасу”, “Літературна Україна”, “Мантікора”, “Перевал” та ін.). І хоч О. Деркачова зробила об’єктом своїх наукових студій поезію (її кандидатська й докторська дисертації присвячені доробку відомих українських поетів ХХ ст.), однак сама письменниця завжди писала й пише прозові тексти, досі належним чином не оцінені в українській критиці. А проте маємо справу з художньою прозою, що становить оригінальне й самобутнє явище сучасного літпроцесу, з тонко відтвореною психологією модерної

жінки та багатьма непередбачуваними ходами, як у шаховій партії.

Вихід “Синдрому підсніжника” засвідчив з’яву авторки, котра не тільки пише про жінку й від імені жінки, а й прагне зобразити фемінний світ як іманентну даність без прив’язки до традиційних цінностей, що поза ними особу жіночої статі ніби й не сприймають. Очевидно, письменниця прагнула вчергове спростувати тріаду *Kinder, Küche, Kirche*, нав’язливу й невідворотну навіть на початку XXI ст., особливо виразну в маленьких містечках Західної України, побут яких надто добре їй відомий. Це був своєрідний бунт розумної й амбітної молодої жінки проти усталених норм добре знаного ще з дитинства суспільства, закладений уже в провокаційному підзаголовку (“збірник езотеричних та еротичних оповідань”). Можливо, авторка натякала на прихований посил “синдрому підсніжника”, де добре відчитувалася потреба маскування для жінки, що хоче досягти успіху / вийти заміж / стати щасливою у шлюбі, натомість змушена ховатися від світу “під снігом” зі своїми почуттями і прагненнями до приходу справжнього “тепла”. Загалом мала проза О. Деркачової не дає зображень того “жіночого світу”, який ми звикли бачити в телевізійних мелодрамах або ж у глянцевиx журналах із їх шаблонами гламуру й силікону. Водночас письменниця не вдається в крайнощі: в об’єктив її авторської уваги не потрапляють дами неформальних поглядів, екстремалки чи “сині панчохи”. Героїня багатьох її оповідань – наша сучасниця, людина інтелектуальної праці, що, здається, нічим не відрізняється від інших, проте згодом помічаєш гостру аналітичну здатність усе зважувати та обмірковувати, і це утруднює життя і її власне, і близьких людей, а просте й зрозуміле поняття щастя робить неможливим. Такий авторський погляд на життя багато в чому суголосний з естетикою постмодернізму та іманентною для неї деструкцією всього усталеного, хоча проза О. Деркачової не належить до цього мистецького феномену. Напевно, найбільшою мірою на зв’язок із постмодерністським світоглядом наштовхує той факт, що майже всі оповіді й “Синдрому підсніжника”, і пізніших збірок розгортаються поза межами щастя як онтологічної категорії, до того ж нещасливими почувуються всі – чоловіки, жінки, діти – безвідносно до соціального статусу, віку, статі. Природа жіночої не-щасливості тут постає багатогранним явищем, зображена з різних ракурсів, бо ж авторка передусім промовляє від імені жінки.

Центральний конфлікт або той, що роздвоює ліричну героїню малої прози О. Деркачової та заступає їй шлях до щастя, – своєрідне “непорозуміння” між інтелектом і тілесною оболонкою: плоть хоче й може жити в біологічних ритмах молодої привабливої жінки, тоді як розум вишукує різні причини, щоб завадити цьому, надто перейнятий пошуками ідеалу. Майже всі дівчата, зображені в “Синдромі підсніжника”, – гарні, молоді жінки, котрі і сприймають вияви здорового тіла за щось цілковито нормальне й буденне. Утім настійлива потреба аналізу подеколи межує з фобією, руйнує гармонію в стосунках, обтяжує чоловіків тим, що доводиться давати відповіді, а значить, мислити й аналізувати. Так сталося з героїнею новели “Відкладемо суїцид на завтра”: обранець дівчини одружується з іншою, “нормальною і земною”, яка подібна до його коханої в усьому – від зачіски до стилю в одязі, але не має такого гострого аналітичного розуму. “І стає так паскудно від того, що спати люблять із тобою, а одружуються на дурепях чи принаймні тих, хто це вміє вдавати”, – резюмує лірична героїня новели “Завжди знайдеться хтось, хто купить тобі

шоколадку”. Представники сильної статі бояться відчути себе подоланим тією, котра традиційно має бути слабкою та поступливою? Щось у цьому є: “<...> найкращий спосіб позбутися страху – вбити те, чого боїшся... ти почав боятися мене, бо я вмiла воскрешати померлі годинники (це в мене від діда-годинникаря), і все частіше наказував перетворюватися на оголену свічку” (новела “Годинникова хвороба”).

Так само нещасливою видається жінка, навіть якщо вона перебуває в парі, бо бажаної гармонії не відчуває, через те що постійна мімікрія, удавання із себе “рабині”, когось іншого, вимріяного чужою уявою – то лише один із різновидів жіночої нещасливості: “А ти такий складний. Чим більше я підлаштовуюся під тебе, тим більше відрізняюся від тебе... Я навчилася грати у твої “мовчу” і свої “говорю”, розрізняю вже нетремтіння твоїх рук і недомовленість власного тіла” (“Майже як зайвiсть”).

Виразною рисою “Синдрому підсніжника” є також його інтегрованість у сучасну гуманітаристику: буквально кожний текст збірника зраджує той факт, що його авторка має філологічну освіту. Одним із таких понять, ніби зумисне вплетених у тло багатьох творів задля чистоти філологічного експерименту, є поняття гри. В есе “Смерть автора” О. Деркачова максимально оголює текстологічний прийом гри, демонструючи читачеві всі авторські “можливості” під час творення тексту. Хтось розігрує кохання в соціальних мережах (оповідання “червона_шапочка.net.ua”), хтось грає в слова (есе “ESPERO”), хтось грається зі смертю (новели “Помри, будь ласка...”, “Я навчу тебе пити каву...”, “Відкладемо суїцид на завтра”), хтось удає присутність віртуальної “третьої” (“VIRTUAL GIRL”). Гра набуває ознак інтертекстуального “розігрування” чужих текстів і дискурсів, коли авторка звертається до класичних, давно відомих сюжетів (новела “Татова доня”). Грою перейнято все в “Синдромі підсніжника”, проте проблеми, що він їх порушує, доволі вагомi. Одна з них – це проблема самотності як перманентного стану особистості, бо ж кожен у цьому байдужому, технізованому світі почувается самотним і покинутим. Авторка тонко й майстерно описує цей психологічний стан своїх героїв, без мелодраматичного надриву, радше по-філософськи. Прикметна із цього погляду новела “Полюби мене знову”, лірична героїня якої хоче повернути свій колишній дитинний світ маленького провінційного містечка.

Дебютна книжка О. Деркачової тяжіє відразу до двох полюсів – філософського роздуму над життям і еротичної картини почувань жінки, що між ними, здавалося б, глибока прірва. Водночас саме синтез цих двох складників утворює новий вид еротики, непрямой, але цим і збудливої, інакомовної, проте легко пізнаваної, не відверто кричущої, а випещеної й розкішно метафоричної. Тож жінка із “синдромом підсніжника” прочитується як така, що з’явилася занадто рано для цвітіння, серед снігів і холоду, ніби випереджаючи свій час. І все ж попри невідповідні умови вона таки цвіте, квітне, розквітає. Хай це сприймається як екзотика, виняток із правил, проте саме таким є дивний парадокс сучасного жіночого ества.

“Синдром підсніжника” – це, безумовно, книжка не для широкого загалу, бо надто літературна, сповнена прямих і прихованих цитат, що відсилають до чужих текстів; вона передбачає читача-інтелектуала, підготовленого, здатного зрозуміти як тонку гру й іронічність О. Деркачової, так і майстерно передані жіноче розчарування й недовіру до традиційних цінностей.

Великі прозові форми з'являються в доробку письменниці значно пізніше. 2013 р. виходить перший роман О. Деркачової “Крамниця щастя”, комерційно успішний твір, у якому історія стосунків головних героїв завершується гепі-ендом. Авторка ніби робить над собою зусилля й розплутує клубок думок, почувань, обставин, властивий сюжетам її новел та оповідань. Власне, відстань між Нею і Ним, розлом любовної лінії – своєрідна візитівка ранньої творчості О. Деркачової – цього разу успішно подолано. На презентаціях “Крамниці щастя” авторка зізнавалася, що тішилася весіллям своїх героїв навіть більше, ніж власним. Наступний роман “Коли прокинешся” (2015), відзначений премією “Коронації слова”, попри

низку драматичних і трагічних подій, також завершується позитивно. Така зміна акцентів, переосмислення життєписів героїв, яким нарешті дозволено бути щасливими, свідчить про світоглядні зрушення самої авторки, про трансформацію її ідіостилію. “Дуже важливо не боятися любити”, – зізнається письменниця в одному з інтерв'ю після виходу “Крамниці щастя”. Водночас на зміну езотеричним та еротичним візіям приходять гостросоціальні твори, у яких порушено проблеми невиліковних хвороб, сирітства, занедбаного дитинства, і звичайно, неоголошеної війни на Сході України (оповідання “Дружина їхнього героя”, “Мовчання землі”, “Мій різдвяний янгол”, “Любов у крові”; новели “Сніг на іконах”, “Піаністка”, “Тиша... така тиша”, “Яся”).

Цілком по-новому звучить голос О. Деркачової в її останньому романі “Дім Терези” (2018), у якому, на мою думку, бачимо вже дорослу авторку, котра переросла період підліткового бунтарства й деструкції. Проте в головному письменниця не зраджує собі, знову прагне дошукатися основних причин того, що робить життя її героїв нещасливим.

Назва нового роману О. Деркачової, звісно, подвійна. Ідеться не тільки про право власності на будинок, який через трагічні обставини віднедавна належить молодій жінці Терезі. Передусім авторка оповідає про місце, де герої дістають можливість відновити внутрішню рівновагу, зваживши на терезах усі свої попередні добрі й злі вчинки, успіхи і невдачі. Відтак “Дім Терези” легко перефразовується в “Дім терезів” – будинок відкинутих на маргінес життя, але не гірших за інших. Із такого погляду заголовок роману можна прочитати як символ знедолених і нещасливих. Утім увлечення про героїв трансформуються з перебігом подій, адже кожен із них урешті дає раду власним проблемам і негараздам. Водночас дім задає певну архітектоніку твору, що його доцільно було б назвати романом у новелах. Кожний розділ авторка називає іменем одного з героїв (“Тереза”, “Ілля”, “Толя”, “Маруся”, “Сергій”), оповідаючи про долі тих, хто травмований, опинився біля порога Терезиному дому і знайшов там прихисток і розуміння. Каркасом, на якому тримаються історії всіх персонажів, стає життєпис самої Терези, розказаний уривками, ніби доповнення до тих подій, якими зажила дівчина після переїзду до успадкованого дому.

“Толю вважали божевільним. Він не опирався. Нехай. Не кожен район має свого тихого інтелігентного божевільного. Так що їм ще пощастило. Якщо читаєш книги, дивишся на нічне небо в телескоп, мрієш співати в опері, фотографуєш усмішки й віриш у прибульців – цього достатньо, аби вважатися божевільним”. Письменниця змальовує інакшість свого героя через таке

¹ *Карп'юк В.* Ольга Деркачова: Дуже важливо не боятися любити. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://bukvoid.com.ua/events/interview/2014/06/06/163126.html>

знайоме багатьом уявлення про світ, коли все чітко поділяється на чорне / біле, норму / патологію. Насправді ж у творі єдина “ненормальна” за показниками офіційної медицини – Тереза, яка після лікування в закладі для душевнохворих отримала другий шанс на життя. Скориставшись можливістю почати все спочатку, дівчина прагне бути максимально чуйною до всіх, хто потребує допомоги, й обирає дивну професію “обіймайлика”: “Сьогодні були ще два денні замовлення. У різних кінцях міста. І ще попереду нічне. Знову жінка. Попросила залишитися, доки не засне. <...> Тереза всюди вимкнула світло й зайшла до спальні. Жінка лежала в ліжку й схлипувала. Припіднялася на лікті:

– У мене рак... Метастази...

Тереза <...> тихо підійшла, лягла з жінкою поряд й обійняла її. Та схлипувала голосніше. Тереза гладила її й мовчала. Що тут скажеш? <...> Немає див <...> Є вона, Тереза, яку постійні клієнти лагідно називають обіймайликом і радять своїм самотнім знайомим. Дуже важливо, аби був хтось, хто тебе може обійняти”.

Тереза, котра до поворотного моменту свого життя мала цілком пристойну професію філолога й викладала в університеті, пов’язана з героїнями попередніх романів О. Деркачової – Мариною, працівницею Крамниці Щастя, та викладачкою Мартою, що бере на себе добровільний обов’язок провідувати онкохворих дітей. Тереза ж не лише прагне допомагати іншим, а й робить свій дім пристановищем для тих, кому вже нема куди піти. Жіночі образи ранньої малої прози О. Деркачової мали в собі лише зародки цього милосердя та співчуття до ближнього, великою мірою перейняті пошуками власної ідентичності. Також у романній, більш зрілій прозі, письменниця приділяє однакову увагу як жіночим, так і чоловічим персонажам. Проблематика її творів розширюється, дедалі частіше торкаючись гостросоціальних тем. Розмову про болючі питання сьогодення письменниця веде без зайвого пафосу й патетики, із властивою їй ідіостилю ясністю думки і стилістичною вправністю.

Водночас дещо залишається незмінним у художній прозі О. Деркачової. Тут майже завжди можна легко відчитати фрейм української та світової літератури: образ kota Любомира (роман “Коли прокинешся”), який уміє говорити, до того ж не просто спілкуватися з господинею, а й філософствувати, настановчує на порівняння з іншими творами світової літератури й українського фольклору (оповідання “Єва всередині своєї кішки” Г. Г. Гарсія, українська народна казка “Пан Коцький” та ін.); досить часто у тло творів уплетені вірші, зокрема в “Домі Терези” використано поетичні тексти Б. Томенчука, що надає роману особливого звучання; переказані відомі сюжети (новела “Татова доня” повторює сюжет “Русалоньки” Г. К. Андерсена, “червона_шапочка.net.ua” – основні події відомої казки Ш. Перро).

На мою думку, художня проза О. Деркачової тяжіє до “середньої полиці” в сучасній українській літературі, коли текст зумисне спрощений задля того, щоб ідеї та думки авторки були зрозумілими широкому загалу, а інтелектуальний підтекст відкривається тим читачам, які мають достатній рівень освіти і підготовлені для його “виявлення”.

Отримано 21 червня 2018 р.

м. Київ

